

pogojih in sadovih njegovega dela – resno, odgovorno in načrtno, torej učinkoviteje kot doslej, razreševati vse razsežnosti in vidike izredno zapletene in zahtevne problematike, povezane s položajem, možnostmi razvoja in polnega vključevanja delavcev iz drugih republik v vse, ne le v ozko poslovne in gospodarske razsežnosti sodobne slovenske stvarnosti.

SONJA LOKAR

Zveza komunistov in abstraktna enotnost delavskega razreda Jugoslavije danes

Današnja teoretska spoznanja Zveze komunistov Jugoslavije o dialektični enotnosti razrednega in nacionalnega niso nastala čez noč.

Nikakor ne bi mogli trditi, da so ta spoznanja rezultat nekakšnih abstraktnih dedukcij zdogmatiziranih Marxovih, Engelsovih in Leninovih izhodišč ali nekakšen zgolj teoretski kritični odziv od stalinistične vulgarizacije marksističnega razumevanja tega odnosa.

Ta spoznanja tudi niso samo rezultat samostojnih teoretičnih raziskovanj jugoslovanskih komunistov. Nastala so kot rezultat teoretičnega in praktičnega prepoznavanja organskih revolucionarnih teženj delavskega razreda in širokih demokratičnih ljudskih delovnih množic, narodov in narodnosti Jugoslavije in kot kritična in samokritična analiza prizadevanj vseh jugoslovanskih in tudi drugih komunistov, da bi se postavili na čelo teh teženj in našli realne poti za njihovo uresničenje.

Če se danes v časopisu, knjigah, na znanstvenih posvetovanjih in celo v centralnem komiteju ZK Jugoslavije¹ srečujemo s tezami o enem samem nadnacionalnem in zato enotnem delavskem razredu v večnacionalni Jugoslaviji, o zgolj drugotnem ali celo motečem pomenu narodov, narodnosti in mednacionalnih odnosov v današnjih bojih delavskega razreda in zveze komunistov za družbeni razvoj, s tezo, da je že sam obstoj republiških in pokrajinskih organizacij ZK federalizacija ZKJ in vzrok njenega zapiranja v kratkovidne nacionalistične oz. delne republiške in pokrajinske interese, se moramo kot marksisti takoj vprašati: kaj povzroča takšno hiranje zgodovinskega spomina v socialističnih subjektivnih silah in tudi v zvezi komunistov, zakaj se s tako hudimi porazi, s tolikimi žrtvami plačane idejne in teoretične zmote preteklosti poskušajo danes šopiriti v javnosti kot nova in revolucionarna teoretična odkritja?

¹ Glej: NIN, št. 1814, letnik 1985; Posvet: Titova koncepcija enotnosti KPJ-ZKJ, Igman, Sarajevo, november 1985; seja CK ZKJ, 30. julij 1985.

Mirić: Sistem i kriza, CKD, Zagreb 1984.

Proces nastajanja specifične jugoslovanske komunistične teorije o protislovni enotnosti razrednega in nacionalnega je po zaslugi mnogih sodobnih raziskovalcev, v Sloveniji zlasti Janka Pleterskega, precej natančno raziskan. Analizirane so družbene okoliščine razvoja spoznanj Komunistične partije Jugoslavije oz. ZK Jugoslavije o neizogibni nujnosti povezovanja narodnoosvobodilnih in demokratičnih teženj vseh družbenih slojev in njihovih subjektivnih sil s strategijo, taktiko in organizirano akcijo revolucionarnega delavskega razreda in njegove avantgarde; o neločljivosti nacionalne in internacionalne sestavine v razrednem boju delavskega razreda; o enotnosti delavskega razreda kot svetovno zgodovinske kategorije ali kot enotne kategorije večnacionalno strukturirane globalne družbe, kakršna je tudi Jugoslavija, ki pa ni dana z golim obstojem delavskega razreda v vsaki naciji, ampak nastaja samo v boju za hegemonijo delavskega razreda znotraj vsakega naroda in v mednarodni povezavi teh prizadevanj; o narodu kot realnem in notranje razredno strukturiranem zgodovinskem subjektu, ki ni samo prostor razrednega boja, ampak je tudi prostor ustvarjanja in uveljavljanja razširjene produkcije in enakopravnjšega vključevanja vseh sodobnih globalnih družb v svetovno delitev dela, globalnih družb, ki so strukturirane kot nacije in pretežno obenem kot države. Dokaj so raziskani tudi pogoji, kako si je zveza komunistov pridobila spoznanje o neločljivosti boja za samoupravno razredno hegemonijo delavskega razreda, od boja za nacionalno suverenost lastnega naroda, za mednarodno internacionalno povezanost teh prizadevanj, pa tudi o tem, zakaj ta dialektika ne more biti presežena, dokler trajata svetovni kapitalizem, blagovna proizvodnja, dokler obstajajo države in dokler obstajajo razlike v doseženi razvojni stopnji proizvajalnih sil med narodi in državami, celo takrat, ko so ti narodi in države stopili na socialistično pot razvoja.

Bistvene nauke, ki jih je mogoče povzeti iz teh raziskovanj koncepcije razrednega-nacionalnega v KPJ – ZKJ, bi mogli na kratko strniti takole:

1. Vsa zgodovina KPJ – ZKJ je zgovorno pričevanje o tem, da je spoznavanje objektivnih zakonitosti dialektike razrednega in nacionalnega v večnacionalni državi in dosledno upoštevanje teh objektivnih zakonitosti in njihove dinamike bilo in ostaja tisto odločilno vprašanje, ob katerem se je merila in se še vedno meri dejanskost njene avantgardne vloge.

2. Usodni prepreki vzpostavljanja Komunistične partije Jugoslavije kot resnične avantgarde delavskega razreda in delavskega razreda samega kot hegemonia vseh demokratičnih in k nacionalni emancipaciji usmerjenih ljudskih sil pred vojno sta bili socialdemokratsko omalovaževanje pomena nacionalnega vprašanja in dogmatsko sektaško podrejanje nacionalnih interesov anacionalno razumljenemu delavsko razrednemu interesu. Dokler ti dve težnji nista bili premagani v programskem, taktičnem in organizacijskem delu, KPJ ni mogla postati resnična revolucionarna avantgarda delavskega razreda v predvojni Jugoslaviji.

3. Po uspešni socialistični revoluciji se nevarnost oddaljevanja Komunistične partije Jugoslavije oz. Zveze komunistov Jugoslavije od delavskega razreda in delovnih ljudi od vseh njihovih življenjskih interesov, torej tudi od njihove življenjske zainteresiranosti za popolno nacionalno enakopravnost, bratstvo in enotnost med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi, vzpostavlja na nov način.

Najprej se izkaže kot nevarnost pristajanja na stalinsko ideološko pojmovanje delavskega razreda kot svetovne, abstraktno enotne kategorije, ki ni objektivno posredovana tudi z mednacionalnimi in meddržavnimi odnosi. Ta teza se je zelo kmalu izkazala kot praktični poskus vsiljevanja sovjetske velikodržavne hegemonije nad manjšimi narodi in obnova nacionalnega izkoriščanja pod plaščem internacionalističnih fraz.

Na 6. kongresu Komunistične partije Jugoslavije oz. Zveze komunistov Jugoslavije je Tito analiziral posledice zraščanja Komunistične partije v Sovjetski zvezi s centraliziranim birokratsko-etatičnim monopolizmom.

Ugotovil je, da je prišlo do:

- obnavljanja mezdnega suženjstva delavskega razreda v še strašnejši obliki kot v razvitih kapitalističnih državah in do upočasnjenega razvoja proizvodnih sil in življenjske ravni delovnih ljudi v Sovjetski zvezi;

- obnavljanja hegemonizma večinskega naroda, ekonomskega izkoriščanja in brutalnega političnega in kulturnega zatiranja revolucionarnih sil manjših narodov;

- spreminjanja revolucionarne avantgarde delavskega razreda v Sovjetski zvezi v klavrn privesek tajne policije. Svojo analizo sklene s tole grenko ugotovitvijo: »Ona (partija) je spremenjena v navaden birokratski aparat za podrejanje in izkoriščanje ljudstva ne samo v Sovjetski zvezi, temveč tudi izven nje.«²

Po tako brezkompromisni kritiki bistva stalinizma ni bilo mogoče, da ne bi jugoslovanski komunisti prepoznali podobnih teženj zraščanja Komunistične partije Jugoslavije oz. Zveze komunistov Jugoslavije z velikodržavnim etatičnim monopolom razdeljevanja koncentrirane presežne vrednosti v Jugoslaviji in da ne bi prepoznavali tudi danes aktualnih podobnih teženj zraščanja republiških in pokrajinskih organizacij zveze komunistov z decentraliziranim etatičnim monopolom odločanja o pogojih ustvarjanja in delitve družbenega dohodka ter da ne bi začeli graditi strateške obrambe zoper take težnje kot koncept in prakso vse bolj integralnega delavskega samoupravljanja.

Birokratizacija zveze komunistov in razvoj nacionalizma v njegovi separatistični in unitaristični varianti sta bila v KPJ – ZKJ že zdavnaj prepoznana kot zakonita otroka popuščanja težnjam zraščanja ZK z etatičnim in tehnokratskim monopolom. Prav tako je marksistična analiza naših lastnih izkušenj z etatizmom in tehnokratizmom, zlasti 1969/

² Josip Broz-Tito: H kritiki stalinizma, Časopis za kritiko znanosti, št. 39–40/1980, 8. letnik, Ljubljana, str. 176, 180, 181.

71, pokazala, da birokratizacija ZK vleče za seboj tudi takšno pojmovanje delavskega razreda, v kakršnem je delavski razred spremenjen v abstrakten konstrukt, kajti samo kot takšen konstrukt more postati objekt ideološke in politične manipulacije.³

Nedvomno še vedno velja naslednja Kardeljeva ocena iz leta 1971: »Pri nas danes ideologija nacionalizma nima prav nobene zveze z nerešenim nacionalnim vprašanjem, razen kolikor zlorablja nekatera nerešena vprašanja v ekonomskih in drugih odnosih. Če torej nacionalizem ni sredstvo za reševanje nacionalnega vprašanja, potem je očitno lahko samo maska za prikrivanje drugih političnih tendenc, antisamoupravnih, birokratsko-tehnokratskih, politikantsko karierističnih, antisocialističnih in kontrarevolucionarnih ... Nacionalizem hoče zakriti dejstvo, da osnovno protislovje in osnovni konflikt v naši družbi in konflikt med narodi Jugoslavije oziroma med tem ali onim narodom in federacijo. Osnovni konflikt namreč nastaja med interesi delavskega razreda in delovnih množic v celoti, ki se izražajo v borbi za socializem, za samoupravljanje in med interesi družbenih sil, ki se izražajo v antisamoupravni in birokratsko-tehnokratski dogmatsko konservativni ter odkrito antisocialistični ideologiji in politiki. To je pri nas pravi idejni ter politični, razredni, socialni in kulturni konflikt. V tem konfliktu in v odprti borbi proti socializmu in samoupravljanju, niti birokratsko-tehnokratske, še manj pa antisocialistične sile ne morejo računati na uspeh, zato jim je potreben nacionalizem, kajti nacionalizem je iluzija, ki hitro najde svoje vernike ... Naši nacionalisti poskušajo raznetiti nacionalizem na iluziji, da je za vse tegobe kriva federacija ali neki drugi jugoslovanski narod. V enem in drugem primeru pa gre v bistvu za isto antihumanistično manipulacijo z množicami ter obenem za napad na socialistične sile, na zvezo komunistov, na revolucijo.«⁴

Na teh spoznanjih je v zgodnjih sedemdesetih letih tudi tovariš Tito utemeljeval odnos Zveze komunistov Jugoslavije do razreda in nacionalizma, in sicer takole: »V praksi sta se pomešali naša odločna opredelitev za samostojno odločanje in za suverenost narodov in narodnosti oz. republik in pokrajin ter razredna solidarnost in enotnost delavskega razreda v vsej državi. V pozabo je šlo, da je v našem sistemu, v naših razmerah na današnji razvojni stopnji družbenih odnosov Zveza komunistov Jugoslavije tista kohezijska integracijska sila, ki je ob enotnem produkcijskem odnosu edina sila, sposobna razreševati vsa družbena in ekonomska protislovja v naši državi.«⁵

V istem delu Tito tudi pravi: »Bile so tendence, da je treba delavski razred popolnoma vključiti v nacionalne okvire, toda v Jugoslaviji je le en delavski razred, delavski razred vse Jugoslavije. Ne samo zato, ker so delavci spremešani, ker v Srbiji, Sloveniji, Hrvaški in v drugih republikah

³ E. Kardelj: Birokratizem, delavski razred in ZKJ, Problemi naše socialistične graditve IX, DZS, Ljubljana 1980.

⁴ E. Kardelj, Izbrano delo, 2. knjiga, Mladinska knjiga, Ljubljana 1977, str. 152, 153.

⁵ Josip Broz-Tito: Nacionalno vprašanje in revolucija, DZS, Ljubljana 1978, str. 416.

delajo skupaj ljudje različnih narodnosti. Delavski razred je enoten iz več razlogov, zlasti idejnih, in v nobenem primeru ne more dovoliti, da bi ga preštevali... Delavskega razreda ne moremo ločevati po republikah, delavski razred je jugoslovanski, vendar je odločilni faktor predvsem v svoji republici in to mora biti čedalje bolj; biti mora najpomembnejši faktor oblasti v republici...⁶

»Zveza komunistov je edini dejavnik, ki ima pravico idejnopolitično delovati v splošnojugoslovanskih okvirih. To sploh ne pomeni, da bi zmanjševali suverenost in pravice centralnih komitejev ZK v republikah, predsedstvo CK ZKJ je za svoje delo in za svoje sklepe odgovorno vsemu delavskemu razredu Jugoslavije, njegovi sklepi veljajo tudi za republike, saj se sprejemajo v forumu, v katerem so predstavniki vseh republik.«⁷

Iz analize vseh Titovih povojnih del, tudi takrat, ko se je najostreje spopadel z idejno neenotnostjo v zvezi komunistov, nikoli ne izhaja, da je treba odpravljati organizacijski ustroj zveze komunistov, kakršen je bil odkrit že leta 1934 in uveljavljen postopno v Komunistični partiji Jugoslavije oz. Zvezi komunistov Jugoslavije, pač pa je vedno poudarjal nujnost krepite vpliva samoupravno organiziranega delavskega razreda, pojmovanega v naprednem, širokem smislu, na oblikovanje in izvajanje politike KPJ oz. ZKJ in nujnost krepitev odnosov resničnega demokratičnega centralizma v naši organizaciji.

Od kod se torej danes obnavljajo težnje po birokratski centralizaciji zveze komunistov in zakaj se poskuša obnavljati koncept nekakšnega nadnacionalnega jugoslovanskega delavskega razreda?

Po mojem gre za naslednja dejstva:

1. Svetovna gospodarska kriza, iz katere se kapitalizem rešuje z metodami prečrpavanja presežne vrednosti iz šibkejših in nerazvitih narodov in držav s pomočjo oderuških obresti na posojilni kapital, ki je tem družbam nujno potreben za preživetje in razvoj, s tehnološkim monopolizmom, z načrtnim uvajanjem tretje znanstveno-tehnološke revolucije v proizvodnjo, s protekcionizmom v trgovinskih odnosih, z neekvivalentno menjavo, ki jo vzpostavlja s pomočjo vseh teh metod, z različnimi političnimi, ideološkimi in tudi čisto vojaškimi pritiski, je na vse majhne in nerazvite globalne družbe delovala na način, da so začele pod tem koncentriranim pritiskom uporabljati kratkovidno strategijo: »vsak je sam sebi najbližji« in »reši se, kdor se more«. S tem svetovni kapital ni samo razbil enotnosti med neuvrščeni in deželami v razvoju, ampak se mu je posrečilo na tak način razbiti tudi akcijsko enotnost in mednarodno solidarnost delavskega razreda po vsem svetu.

2. Te posledice svetovne krize so Jugoslavijo kot državo v razvoju in mnogonacionalno državo zadele še s toliko večjo silo, ker so v bistvu sovpadle s procesom decentralizacije etatičnega družbenega kapitala, ki

⁶ Ibidem, str. 385

⁷ Ibidem, str. 384, 385.

je bil od 1963/74 porazdeljen med republike in pokrajini in je tu v bistvu tudi obtičal. Največ preprosto zaradi tega, ker spričo posojil iz tujine niso bili vzpostavljeni ekonomski pogoji za njegovo nadaljnjo deetatizacijo in prevzemanje celotne družbene reprodukcije v roke združenih delavcev samoupravljalcev.

3. Danes, ko so tuja posojila usahnila in ko so prišli računi za obresti in glavnico in so se pokazale pomanjkljivosti razvoja zadnjih petnajstih, dvajset let pred 1980, pa so vzpostavljeni objektivni ekonomski pogoji za nadaljnjo uveljavitev socialističnega samoupravnega družbenoekonomskega odnosa in socialistične samoupravne integracije delavcev. Edini način, ki obeta kakršnokoli možnost nadaljnjega zadrževanja tega preboja, se etatističnim in tehnobirokratskim silam po republikah in pokrajinah, ko si skušajo zavarovati lasten položaj in svoj status quo, kaže kot boj za drugačno delitev odtujenega družbenega dohodka, ki je premajhen in ga je mogoče drugače deliti le na račun drugih delov Jugoslavije, drugih narodov in narodnosti, drugih gospodarskih panog, drugih organizacij združenega dela. Če pa to ni mogoče, pa je mogoče vsaj opravičevati svojo razvojno stisko in neuspešnost s krivdo drugih narodov ali delov Jugoslavije ali kar s prešibkim položajem v federaciji. To federacijo spreminja v mesto spora republiških in pokrajinskih etatizmov, za katere pa sta tako narod kot delavski razred samo objekta njihove manipulacije, njuni najgloblji interesi pa se jih tičejo le toliko, kolikor jih morejo uporabiti kot legitimacijsko osnovo svoje odtujene družbene moči in kot sredstvo varovanja svojega monopola oblasti v imenu in namesto delavskega razreda, delovnih ljudi, svojega naroda. To je cena, za katero je pripravljen tisti del etatistične birokracije in tehnokracije, ki bi v tem ali onem pragmatičnem primeru svoj interes laže uveljavljal v centraliziranem etatističnem sistemu, zagovarjati nadnacionalno naravo in abstraktno enotnost jugoslovanskega delavskega razreda in se zavzemati za nadnacionalno naravo in birokratski centralizem Zveze komunistov Jugoslavije.

Ni treba dokazovati, da je ZK sama pod močnim pritiskom vseh etatističnih in tehnokratskih teženj. Nikakor ne smemo dovoliti, da bi v zvezi komunistov prevladali elementi, ki stojijo na pozicijah centraliziranega ali decentraliziranega etatizma in njunih tehnokratskih povezav, kajti ti elementi bi nas potisnili v napako, ki so jo v odnosu do nacionalnega vprašanja v predvojni Jugoslaviji naredile vse nacionalne buržoazije v Jugoslaviji in ki jih je stala razredne oblasti. Nasedli bi utvari, da je mogoče nekaznovano barantati s temeljnimi razvojnimi interesi svojega naroda, da je dopustno demagoško zlorabljati nacionalna čustva, hinavsko pritrjevati zaostajajoči razredni zavesti v mezdni položaj najgloblje potisnjenih slojev delavcev in polkmetov, ki si od države zmotno obetajo družbeno enakost, pa čeprav v revščini, da je mogoče nekaznovano podpihovati malomeščanske nacionalistične iluzije dela inteligence in njenega podmladka, ki se pri družboslovni, humanistični in kulturniški inteligenci rojevajo iz njenega vse slabšega in negotovega mezdnege

položaja ter zaposlitvene stiske, pri delu tehnične in naravoslovne inteligence pa iz pripetosti na tehnokratski monopol.

Iz Titovih, Kardeljevih, Bakaričevih in Vlahovičevih analiz iz konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let je znano, da bi nas takšno ravnanje v kratkem pripeljalo ne le do obnove velikodržavnega hegemonizma z nepredvidljivimi družbenimi zaostitvami, ampak da bi se celo utegnilo zgoditi, da bi bile za cele generacije izgubljene pridobitve več kot sto let trajajočega boja delavskega razreda in ljudskih množic Jugoslavije ne samo za svojo socialno, ampak tudi nacionalno osvoboditev in emancipacijo.

IVO FABINC

Nacionalno in razredno v luči družbenih integracijskih procesov

1. Nedvomno sta narod in razred zgodovinska pojava kakor tudi odnos med nacionalnim in razrednim.

To nas spominja, da je nastajanje narodov v prejšnjih stoletjih nekje v Evropi nekaj bistveno različnega od oblikovanja narodnostnih skupin po uspešni narodnoosvobodilni vojni v Afriki ali Aziji. Spominja nas tudi, kako je zapletenost odnosov med nacionalnim in razrednim v Latinski Ameriki povzročila konfliktne situacije med tamkajšnjimi revolucionarnimi gibanji in kominterno glede ocene možnosti in oblik političnega delovanja na tem področju.

Pa tudi na našem delu planeta – v tem zgodovinskem rezervatu treh okolnih imperijev – se je zbralo toliko zgodovinskih izkušenj pri nastajanju in oblikovanju nacionalnega in razrednega kakor redko kje na svetu.

2. Družbeni pojavi z zgodovinsko razsežnostjo nastajajo hkrati z dozorevanjem družbene potrebe za njimi, pravi E. Kardelj. V tem procesu se oblikuje družbena vloga oz. funkcija nastajajočega subjekta, organizacije ali skupnosti. To velja tudi za pojav naroda.

Naše znanje o kompleksnosti družbenoekonomskih in političnih prostorov nam danes dopušča, da še enkrat odklonimo poenostavljeno tolmačenje tega pojava ne le v avstromarksistični kulturno etični inačici, temveč tudi v tisti dopolnjeni z ekonomskim substratom. Vse to so potrebni, vendar ne zadostni pogoji razumevanja nacionalnega. Če pa narod razumemo tudi kot sistem *odnosov* in *procesov* znotraj zgodovinsko določenega družbenoekonomskega in političnega prostora, potem si odpiramo možnost, da narod in nacionalno pojmuje

a) kot način in obliko integriranja vseh ali nekaterih bistvenih intere-